

Betekenisvol geweld

Sinds enkele maanden is de Belgische samenleving in de ban van geweld. Een reeks incidenten jaagt schokgolven doorheen de publieke opinie. De grote woorden worden niet geschuwd om uiting te geven aan de verontwaardiging. Het begrip ‘zinloos geweld’ lijkt op ieders lippen te liggen. Vanuit moreel oogpunt kan men sympathie opbrengen voor die woordenvloed. Hij geeft aan dat de intolerantie voor geweld algemeen is. Of het vertoog over geweld bijdraagt tot een beter begrip, is echter minder zeker. Daarvoor is het al te zeer doordrongen van morele a priori's. Een deugdelijke analyse van geweld vergt net een waardenvrije benadering, hoe verwerpelijk men het vanuit moreel oogpunt ook mag vinden.

In het publieke debat wordt geweld vaak betiteld als ‘irrationeel’, ‘onbeschaafd’ of ‘beestachtig’ gedrag. Aan die kwalificaties ligt een pessimistisch mensbeeld ten grondslag. De mens lijkt van nature uit een agressief wezen dat zich, alle retoriek over ‘beschaving’ ten spijt, bij de geringste aanleiding weer laat meeslepen door de voorouderlijke driften. Het geweld bij een dergelijke ‘uitbarsting’ kan bijgevolg niet anders dan ‘blind’ of ‘zinloos’ zijn.

De basisvooronderstelling waarop het discours over ‘zinloos geweld’ berust, gaat echter niet op. Agressie en geweld kunnen niet zomaar gelijkgesteld worden. Vanzelfsprekend kan niet ontkend worden dat agressie in de biologische grondslagen van de mens besloten ligt, maar het getuigt van reductionisme te stellen dat de pleger van geweld eendimensionaal gestuurd zou worden door agressieve impulsen. De relatie tussen agressie en geweld is vele malen complexer. Zo kunnen agressieve impulsen langs de ene kant niet enkel aan de basis liggen van geweld, maar evenzeer in andere gedragsvormen vertaald worden. Langs de andere kant kunnen ook heel andere motieven mede aan de basis liggen van geweldpleging. De wijze waarop lucht gegeven wordt aan emoties en impulsen, is bovendien niet universeel en onveranderlijk. Culturele factoren bepalen de randvoorwaarden, vormen en symbolische lading van de uiting ervan. De agressie wordt via een proces van betekenisgeving in het licht van de waarden en normen van de betrokken samenleving getransformeerd tot ‘geweld’, betekenisvolle praktijken en vormen. Geweld is geen afspiegeling van de biologische erfenis, maar overstijgt als cultuurproduct net die erfenis.

Geweld is dan ook niet per definitie ‘zinloos’ of ‘irrationeel’. Het is een betekenisvolle actievorm. Net als andere actievormen wordt geweld veelal niet zomaar impulsief en in het wilde weg ingezet, maar doorgaans bewust met welbepaalde doeleinden voor ogen. Vormelijk worden vaak rituele handelingspatronen aangewend om die doelstellingen te bereiken. Voor een goed begrip van geweld komt het er dan ook op aan vorm, betekenis en functie ervan bloot te leggen.

Geweld kan als een cultuurproduct niet los van de maatschappelijke context gezien worden. Het is immers maar in de interactie met anderen dat de mens als sociaal wezen betekenisvolle praktijken kan ontwikkelen. Praktijken en de waarden die ze structureren, komen dus voort uit de sociale interactie. De individuele actor opereert dan ook steeds binnen de klijtlijnen die tijdens het continue proces van betekenisgeving geformuleerd worden. Geweld als sociaal geconstrueerde praktijk staat in verband met de relaties die tussen individuen en groepen in een samenleving bestaan. Veranderen die relaties, dan zal ook het patroon van het geweld in die samenleving evolueren. De studie van geweld vormt bijgevolg een toegang om te analyseren hoe mensen met de woorden van Abram de Swaan “aan” elkaar zitten. Geweld is dan ook in de andere zin van het woord ‘betekenisvol’.

De neiging om geweld buiten het domein van de ‘beschaving’ te plaatsen, kan als een bezweringsformule begrepen worden. Om de eigen gemoedrust te vrijwaren, wordt ontkend dat geweld ook maar iets te maken heeft met de samenleving waarin het plaats vindt. De associatie van geweld met buitenstaanders *par excellence* als ‘beesten’, ‘gekken’ of ‘onbeschaafde wilden’, laat toe de confrontatie met de schaduwzijden van de eigen samenleving uit de weg te gaan.

Aangezien geweld gereduceerd wordt tot agressie die naar buiten komt wanneer de mens zich niet kan of moet beheersen, is de oorzaak van geweld snel gevonden. De aftakeling van kleinschalige samenlevingsverbanden zou geleid hebben tot sociale desintegratie, waardoor individuen, gespeend van de gemeenschapsmoraal, zich te buiten zouden gaan aan geweld. Het zouden immers enkel externe factoren zijn die de mens van geweld weerhouden. Met name de vrees voor sociale controle zou een rem vormen op de natuurlijke neiging tot gewelddadig gedrag van mensen. De individualisering zou ertoe geleid hebben dat de informele sociale controle aan kracht ingeboet heeft met als gevolg dat de mens niet meer zou weten waaraan zich te houden. Als remedie tegen het geweld wordt dan ook een hernieuwd nabuurschap aangeprezen.

Het verlangen naar de kleinschalige gemeenschappen van weleer gaat echter voorbij aan het feit dat ze vaak allesbehalve vrij waren van conflicten. De associatie van de verloren “gemeenschap” met positieve waarden als solidariteit, morele consensus en wederzijds vertrouwen verhuult dat er ook minder rozige aspecten in zich droeg zoals een sterke neiging tot intolerantie ten aanzien van eenieder die niet in het plaatje paste. Geweld was vaak een inherent onderdeel van de informele conflictregulering die in dergelijke gemeenschappen bestond.

Onderzoek wijst bovendien uit dat de Europese samenlevingen vandaag minder gewelddadig zijn dan enkele eeuwen terug. Zulks impliceert natuurlijk niet dat geweld er verwaarloosbaar zou zijn. Het betekent evenmin dat er geen potentieel tot gewelddadige escalatie aanwezig zou zijn; het Europese aandeel in de bloedige geschiedenis van de voorbije eeuw heeft het Europese zelfbeeld van ‘beschaafd continent’ aan diggelen geslagen. Toch kan men er niet omheen dat de kans om er gewelddadig om het leven te komen vandaag, relatief gezien, klein is. Waar komt de indruk dat onze samenleving steeds gewelddadiger wordt, dan vandaan? De hedendaagse preoccupatie met geweld kan begrepen worden als een indicatie dat de intolerantie ten aanzien van geweld nog steeds sterker wordt. Vanuit moreel oogpunt kan men die evolutie toejuichen. Ze brengt ook een risico met zich mee: de verontwaardiging vertroebelt de blik op geweld als betekenisvol fenomeen.

Antoon Vrints

(De auteur is historicus)